

Р И М Љ А Н И
С Л О В Е Н С Т В У Ј У Ћ И

Р У К О В Е Т
ради

прикупљања сличних руковети из других
језика, а најпре из Грчкога,
придодата
снародним својим језикосписатељима

од
П А В Л А С О Л А Р И Ћ А

.....
.....

У Б У Д И М У
Из Печатње Краљевско - Мађарскога Свеучилишта
1818.

ВИСОКОПЛЕМЕНИТОМУ ЛОРДУ
ФРЕДЕРИКУ НОРДУ
ГРОФУ ГИЛФОРДСКОМУ, ПЕРУ ЕНГЛЕСКОМУ
СТАРЕШИНИ НАРОДНЕ ПРОСВЕТЕ
НА ОСТРВИМА ЈОНСКИМ И ДРУГИМ
СВОМЕ

Милостивому Господину Добротвору
С ВИСОКИМПОШТОВАЊЕМ
ПОКЛОЊЕНА

Лорде мој!

Никад малокњижевнога народа мали књижевник није могао срећнијим случајем бити погођен него што сам ја који изненада нађен од Вас у Млецима, удостојио сам се у исто време и високога познанства Вашег и Ваше благе добронамерности; не само да сам био достојан него и кроз предавање Вама штива у жуђеним Вам - славено-сербском старом и славено-руском - језицима, примих од Вас непроцењиво добру вољу а затим и позив да путујем са Вама у својству секретара Вашег у Русију; догодине 1819. У Илирију, Мађарску, Влашку и Кара-Богданску; а пре тога по свој Италији, и

Јонији, које је - за мене неизрециво искуство и достојно сећања - кад се сјајно ово путошество с Вама и доведе срећно завршило.

Колико разлике између овог и оних путошествија које је покојни наставник мој г. Доситеј Обрадовић и који му драго књижевни снародник мој учинио пре мене!

Живе наклоности Ваше и заједничких интересовања постао сам свестан већ у Риму, кад с правим усхићењем спознах да намера Ваша није само то да изучавањем овладате овим језицима, што бих с многим другим којима се служите и то како са древним тако и садашњим и покажете их свету, већ да их тако прикупљене можете користити на путошествијима Вашим поглавито у Русији – камо ево одавде, на моје велико, и тиме веће, а што је и Ваше, сажаљење, мени не би било суђено Вас спроводити! ... „Да се већ једном ученому свету да најпотпунији етимолошки римскога језика речник са најдубљим то јест свих речи, откуда је која, до корена истраженим”. Ово Ваше прилежно одвајање речи грчког порекла у римском језику, даље се пак пренело у језик словенски, да се види има ли и колико из њега, а то се изванредно преклопило са мојим тачно таквих речи пре неколико година учињеним набрајањем, и, на моју осетну тада потајну радост и част, превише очекиваног задовољства њим у показаном Вам мојем рукопису; и осталим називима које сам домишљао да их тражим намеравајући и у језику келтском. Чиме тада радо Вашој љубопитљивости наумио бежах, у пролазу нашем кроз Беч боље удовољити, то ево радосно дочеках да и извршим – само не како мисао беше, послањем мојим рукописа у Будим но само личним мојим, по растанку с Вама, онамо доласком.... Ви ћете добрејшији лорде мој у издањцу овом с уобичајеном добротом Вашом и настављајућом оном радошћу примити овај исти рукопис мој под не неприличним насловом „Римљани словенствујући” да Вам га буде удобније читати печатан; и, како Ви налазите печатан словенском језику својственим Светога Кирила посебним словима.

Кад бих ја Особи Вашој овако јавно имао поклонити што, што би ваљало да буде прилично и високоплеменитому пореклу Вашему, и Вашим испреним политичким, грађанским, и научним својствима, мени не би, истину признајем, то тако лако било на видело изићи. Но Ваш велико-Меценатски дух, којим предуго већ варварствујућој Грчкој музе своје наново оживљавају се васпитавају се, и на срећним острвима Јонским (где очевицем тога бех ово с умиљењем, ово с уздисањем) и у саму Атину враћају се, обичава и од најмање користи марљивим успесима радовати се: и то је што мени настојећу руковат на неки начин чини већом него што јесте. С друге стране, она мени даје срећну прилику, да покажем језикосписатељима из мог

народа ново попрште, које води ка једном роду славе Словенске, ка истраживању то јест, коликим је народима род словенски дао постанак и језик; а заједно што је мени подједнако важно, и кроз мој народ разгласити знацем и славним онога, који од Индије Источне до на крај Запада лепотом знања и кроткошћу чувен.

Да, Лорде мој! Ово бејаше нужно срцу моме, кога осећања, високопоштовање, преданост, љубави и захвалности природно воде ка вишем промислу горећег узносећег жељења, да Вам многа јоште у тако благодетелном и толикима драгоценом животу Вашему приподари лета; а мени кроз сав мој [живот] да срећнијих прилика, у којима да Вам могу, и боље него у тренутном засведочити, да с нимало мањом срдачношћу и за одличну себи част схватам да нисам од Вас растављен, неголи сам заједно с Вама за свагда

У Бечу 13./25.га маја 1818.

ЛОРДЕ МОЈ !

Ваш најнижи и најоданији слуга

Павле Соларић

.....
.....

РЕЧ О ПРИЛАГОЂАВАЊУ РЕЧНИКА ДАНАШЊЕМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Павле Соларић човек је наполеоновог доба. Оног доба које је обичним људима отварало нове видике а свестраним ширило свест преко свих граница.

Данас када се урушавају мерила вредности и када се многима чини да је сво знање света на интернету, а да је мобилни телефон којим приступамо светској мрежи заправо „камен мудрости“, врло тешко се поима Соларићев слободни дух који попут чудесног орла шиба кроз простор, и још брже, и боље, кроз тисуће прохујалих лета.

Зато је и било могуће да један високи чиновник енглеске круне — бивши заповеник Цејлона а тада „човек за Средоземље“, који ће се маскирати у гувернера или попечитеља просвете Јонских острва — препозна Соларићеве дарове.

Можете ли да замислите како Енглези у време Карађорђевог рата размишљају о просвети на Итаки, Крфу или Закинтосу? Јер једина мисао им је како да спрече дотур египатског памука, кључног ратног материјала, Бонапартиним трупама у Италији али и широм Европе. И тако, слаже се мозаик времена у коме су Французи савезници Турака и врло им је стало да копнени пут од Леванта па кроз поробљене српске земље буде миран, проходан, јер им је једино он и остао после пораза и губитка флоте код Трафалгара.

Тако је лорд Фредерик Норд Гилфорд започео велико и дуготрајно пријатељство с нашим Павлом који је тада могао имати око двадесет пет година а лорд четрдесетак. Ово дуготрајно треба схватити условно и само с обзиром на трајање Соларићевог живота (1779 – 1821). Он је Фредерику перу Англискоме,

посветио Римљане 1818. године. И тако кажем, могли су се повремено дружити и дописивати до саме Павлове смрти.

Лорд Гилфорд је изгледа заиста заволео нашег Соларића а како су оба двојица били заточници историје, и повести језика, било је више него довољно разлога да га поведе на пловидбу по Медитерану годину дана пре изласка Римљана. И како је нашем списатељу, озбиљно нарушеног здравља, могло изгледати то крстарење енглеским бродом, у поређењу са мемљивим сиротињским собичком у вечито тонућој Венецији, где је до тада живео? Можда једино као одлазак на небо, на које ће он четири лета касније и стићи.

А лорд, будући правим Енглецом, морао је осећати исконску снагу српскога језика и његову велику тајну, којом се Римљани и баве. У овом Речнику често, пречесто, помни читаоче наћи ћеш реч латинску растумачену српском, али на изглед, без икаквог смисла и везе, по најмање звучне. Ипак, то се покаже као наш превид и понекад је довољно променити или додати само један глас у српском или римском облику, да се покаже колико смо глуви код ушију и слепи код очију. А како је ово штиво за језичке сладокусце, сигуран сам да ћете уживати у сопственом домишљању.

У предговору Римљана који је делом и посвета, и на ступцима Речника неизбежни су руски изрази, јер сетимо се — Гилфорд се спрема на пут баш тамо, у Русију. Образованом Србину тада то не би представљало никакву сметњу јер је међу Србима изван турског домаћаја, то јест у Аустрији или Млечима, књига руског порекла била уобичајено и чак претежно штампано штиво; и наравно не заборавимо Србе у самој Русији.

Зашто је потребно да кажем да је то у основи српско — латинско — српски речник? Јер можда треба поновити, Соларић каже да су те речи из српског ушле у латински. Неког ће опет збуњивати назив језика: римски. Сам Соларић објашњава то у ранијим списима штампаним и нештампаним, а можда понајбоље у Поминаку књижевском који је печатан десет година пре Римљана. Ево ово су његови називи језика: римски језик је онај који ми данас зовемо и сматрамо латинским, без обзира да ли се мисли на латински старог или средњег века. Дијачки језик је за њега савремени латински, у оно време службени језик многих држава. А када каже латински, подразумева италијански! Словенски њему је српски, што је опет исти језик с илирским!

И допустите ми још један мали излет у Поминак: латинично писмо или слова која су употребљавана приликом записивања штива на српском језику, као што су рецимо Качићеве песме, Соларић назива — гадним скјаветом!

На много места у песмама, рукописима и књигама открива нам се без икаквог устегања Павле Соларић као истински противник папизма, тиме и унијаћења, које Србима стоји над главом одувек и све до данас. Сва његова дела су заправо једна велика песма о Сорабима, Сербима, Србима, Славјанима, Словенима.

Некога пак може да изненади Соларићево називање појединих речи крајинским (крањским, словеначким) или хорватским?! Међутим, за њега то никако нису племенска или народна одређења, већ просторна. Да, јер подједнако у Римљанима тако говори и о далматинским Србима, па Србима из Боке Которске или Србима из Албаније који су сви наравно под влашћу различитих држава. Док су Бокељи рецимо, само за његовог живота, променили три државе (Венеција, Француска, Аустрија), а да се никуд нису макли. Као уосталом и далматински Срби. У исто време Срби из Албаније (опет географско одређење) беху турски „држављани“.

Зато, на пример, његова одредница *quercus* хорв: хрост; има просторно значење, с обзиром да и сам писац припада том подручју. Опет, потпуно је непотребно доказивати да заправо и нема српскије речи од хроста. Ни историја, као ни етимологија, никада се нису могле очистити од притисака политике. Јер, простор одакле је Соларић родом, лежи између Драве и Саве, а то је Славонија у географском, и Аустрија у политичком смислу. И да можда још мало обојим то време: све књижице које је Павле печатао у Венецији, до пропасти Наполеона, слане у су у Париз на цензуру јер Млечи тада беху под француском влашћу.

Неколико пута наглашава Соларић да од Солунског недра до Венетског залива, живи један те исти народ, на том Илирском полуострву које су наши звали и Српским трополем. Уосталом, и мора која га ограђују имају српска имена: Црно, Бело и Сиње!

Римљани, наравно, нису без грешака. Има их, врло су незнатне а овде ћу се осврнути само на *vinu* (53-ћа страница изворника) где каже: вино, жидовска реч; потом се и сам чуди да је тако, јер Словени имају, каже, своје речи: лоза, грозд, мошт, не имајући своје речи за вино а Маџари је имају, бор. Како је код њега дошло до ове забуне волео бих да знам. Јер он исправно размишљајући, ипак греша. Највише зато што даје пример и узима у обзир два изразито у повесном смислу скитачка, номадска народа. Јевреје и Маџаре, повезујући их са појмом који је пак нераскидиво везан за изразито седелачке културе и народе, јер виноград тражи године присутности. Зато да не бих препричавао сам себе препоручујем повесно-етимолошко објашњење вина из прве свеске Српско-српског речника. Оно је више од десет година издржало суд времена.

Павле Соларић је мој старији и млађи брат, човек чије је делце драгоцено и баш зато ухапшено и забачено у, како сада изгледа, заувек затвореној Народној библиотеци Србије; јер српском народу у демократији изгледа није потребан ни Народни музеј ни Књигохранилиште!

Пажљиви читалац ће свакако прегледајући изворник Римљана, приметити печат Британског музеја. Да, било је лакше додати фотокопију из Енглеске него са Врачара. И захваљујем мом другу из гимназије Владимиру Маричићу, који ми је Римљане послао из равног Лондона.

Када сам прочитао ову књигу коначно сам схватио да ипак мора постојати српско колективно сећање, оно што је названо заједничко несвесно, које се у мом случају преобразило у лично - свесно. А ко би други до сам Павле Соларић могао да ми у „мој“ Српско-српски речник спусти читаве реченице, или да будем сасвим јасан, беше то његов дух. Можда том колу српских духова можемо и да захвалимо што смо још увек живи.

Павле Соларић никада у књижевном смислу није достигао Доситеја, његову опуштену ученост, увид у седамнаест језика, духовитост; велики Доситеј имао је и здравље а Павле вечиту пратњу кашља и изнемоглости.

Али Соларић наставља многе писце српске повести и филологе, од Дукљанина, преко Орбина, Себастијана Сладета, Ђорђа Бранковића, па и оца Руђера Бошковића, потом Качића, Рајића, Орфелина и многих, многих других знаних и незнаних. И бави се озбиљно и по садашњим мерилима, историјом, историјском географијом и филозофијом повести језика, ако хоћете; али пре свега, не смемо га заборавити и одбацити јер је он први прави модерни српски језикотумач, или етимолог. А етимологију би могли још и назвати науком о истини, јер има ли веће истине од знања о значењу и исходишту речи. Ко се

иоле занимао за тумачење језика зна да се ту ради о исконским силама на којима почива читава васиона. А не само ова мала лопта коју зовемо свет, јер је увек осветљена Сунцем.

У том размишљању о истини, вечности и бескрају, може сасвим бедно, бесмислено и глупо изгледати питање: којим је наречјем говорио и писао Павле Соларић? Из његових списа ја то нисам сазнао. Рођен је у крају где је главни *изам* јекавизам, школовао се под утицајем екавског; читајући при томе руске књиге пуне „мјакости“; а долазио у додир са људима и књигама из Босне и Далмације којима није била „приша“ и који га нису гледали „поприко“.

Ех, драги мој штиоче, то је тај изгубљени прави српски језик, у коме је човек слободан да прича којим год *измом* хоће, да их и упоредо и истовремено користи, и да мења нагласке према вољи и расположењу. А нас утерују у торове некаквог „стандардног“ говора и нагласака. Одузели су нам икавски, смањујући тако небо нашем духу. Покушавају да нам униште сав дух, вас дух, ваздух. А последица недостатка ваздуха је много.

Зато је Соларић сасвим у духу времена користио тај крстоносни знак *ћ* (јат), који савременику омогућава да изговори реч како је осећа — лепо или липо; и како хоће. Ко се буде занимао изворником, наићи ће и на слово које личи на А, али има трећу „ногу“. Сам Соларић ово слово изједначава са руским Я - ја; па тако га читам и ја. Није користио знак за глас Ћ, што ми је жао, јер је могао да потражи боље решење од склепавања Ћ уз помоћ два знака. Читаоцима са макар најосновнијим познавањем руског језика изворник не би требало да ствара тешкоће; ипак у њему је бивало речи којих нема у речницима. Бар у оним које сам ја користио: Миклошићев старословенски, Руско-српски Лавровског и Петковићев Црквено-словенски. Кад све то не би било довољно, онда сам звао Саву Росић, која на моја тешка питања увек одговарала као из топа. И поред свега, прилагођавање данашњем српском није изведено до краја, јер ми, уосталом, то није ни била намера. Желео сам и једноставно морао да поштујем дух времена, и тако сам где-где читаве реченице остављао без промена, једноставно задивљен тим звуком. Пошто би такав начин могао да створи ако не нејасност, онда бар двосмисленост, све моје допуне ислучиво ради јасности, стављао сам у [угласте] заграде. У самом прилагођеном речнику појављују се овакве стреле: >. Оне указују на још једно или више значења. Највише муке ми је задала реч „зар“ коју сам у односу на положај, могао да дам прближно објашњење обично као одсјај или одсев; нешто што би други можда назвали рефлекс. Али то „зар“ може да значи и једноставно - види, погледај у смилу ту и ту реч на другом месту; а понегде и „зар“ као чуђење и запрепашћење попут: зар и ти сине...

Пратећи дух времена намерно сам остављао велика слова у речима које би, по важећем правопису, биле писане малим словом.

Једно од објашњења зашто су Римљани ево скоро двеста година чекали „репринт“, могло би да буде и обична — небрига? Велики је страх од онога што Соларић говори: ми Срби треба већ једном да кажемо попу поп, бобу - боб!

На корицама ове књиге налази се снимак Соларићевог рукописа, који може припадати и неком изгубљеном делу, можда Јероглифици. Било како било, добро је да је тај спис сачуван, јер кад од мало преостане мало, оно временом постане велико.

.....
.....

О Б Р А Ћ А Њ Е

језикосписатељима српским

Има близу десетак година, кад ја, за отети се којекаквим тешким мислима, предадох се бех тешким истраживањима по затрњеним стазама времена прошлих. — Произнашао сам и накупио свашта и доста: и како је све заједно понајвише свештених [списа] и тицало се настанка човечијег ума, дао сам му име Српска Јероглифика, о којој се овде онде понешто и начуло међу мојим снародницима. То је права сваштара, за коју би требало имати времена и довољно безбрижности да би постала оно што би ваљало да буде. Има у њој делова који ће на видело боље изићи када буде наша књижевност још развијенија; а има и [делова] који јој претходе и својствени су свом добу.

Међу последњим [штивима] (кад понаособ почеше излазити) да ми би изабрати, ја би највише био волео, да први изађе онај, којему би могао дати се наслов: Речник имена народа Словенских, у којем то јест свакојако искварена, загађена и многа већ сасвим непозната, имена би свом правом извору била усмерена, такође и народи који више и не знају како се зову — не налазећи више првобитнога, и никаква смисла у свом имену — с'разумевањем враћају се. Но случај прво изгура пречи део; такав који пак неће љубопитљивости учених мојих снародника мање од именованог бити важан, ни због своје предалеке древности, нити због толиког у њој [књижици] показаног једноплемењства Словенског рода са Римљанима и са Латинима и словенског претходништва њима.

Древне повести, које су нам сачувале толика имена народа, и понешто њихових дејствовања, нису се ни најмање старале да нам оставе покоји пример из њихових језика, из чега би потомство судити могло о њиховом пореклу, сродству или иноплемености. Само овде онде, случајем, по која, или понеколике речи остале су нам, као узор у том погледу. Из све старине од толиких и слова и језика многих, о колико њих имамо данас потпуно разумевање? Међутим, од које куда, премда касно и нехотично ипак је нешто несакривено за словољубну и језикосписатељну науку остало. Пошто је ствар кренула са замишљу, највећа је била обест оних, који су журили да све језике на земљи порађају из јеврејског. Армени захтевали су да је језик њихов непосредно из Нојевог ковчега, дакле пред-потопни, и од самога Адама! По раширењу познавања народа на земљи, издвојено је више језика који се сматрају као коренски неким другима, а њима самима не налази се (живог) порекла. По неки

сматрају да првокоренски језик свију језика треба тражити, не толико у једном неком језику, већ у свим заједно, јер је разгранат и расасут и тако сачуван, у неком више, у неком мање. Највиша до сада у овој ствари била је замисао Екатерине Друге, Самодржице Сверусијске, која је дала г. Паласу преко 270 руских, њом изабраних речи, с наређењем, да јој их истражи како се говоре, у свим језицима по свету. И отуда произађоше у Петробургу, у два свескама 1787. и 1789-те године, у четвртини листа „Упоредни речник свих језика и наречја, сабраних десницом најузвишеније особе“ показују поменуте речи само 200, европских и азијатских, које језика које наречја, кроз које све нису многе оне речи ни проведене. При томе нити је избор истих речи био најбољи, нити су оне, у туђим језицима, тачно записане како се изговарају.

Премда је вероватно, да се прва људска здруживања — будући народи — нису разишли без неколикога, иако оскуднога, језика, који је морао бити општи код свих; међутим оне заједнице, које су се десно и лево, напред и назад, с временом далеко раздвојиле, и тамо, несаобраћајући много или чак ни мало међу собом, радиле, морале су у узајамном споразумевању нарочито разграђавати и устројавати много свој језик. По оваквом догађању, опет беху ратови, долазило је до сеоба из разних узрока, трговина, путовања, и ини случајеви, пренели су отуда и одавде амо и онамо многе речи, које су међу тако додирујућим се народима постале заједничким и на изглед заједничког корена. И због тога врло стар мора бити свет овај, када су у њему због познатог немировања човечанства, ипак толики језици времена имали сасвим неразумљиви да постану, и да настане изобиље речи. С временом у сваком језику неке речи застаревају и избацују се, а нове се праве и уводе. С туђим проналажењима, и из других различитих узрока и повода, народи су свагда примали и присвајали туђе речи. Бивало је, и бива, и то, да погажење народа народом допринесе и мање или веће страдање језика поражених, некад дође и до коначног, погажења и уништења језика осим ако погажени језик има књига, и спасе се унеколико, мртав, у писму: остаје такав народ, непостојећи више по језику тај народ мало по мало нестаје и по роду, да би већ на самом крају понео и име покоритељево. Ако кад који овако или онако затрт језик био, што по свој прилици јесте, кореном неким оставши, или им дао неки број речи, ту већ у траг овима [језицима] до првога им извора није могуће никад dospети. Осим тих и таквих обичаја, што мењају језике мењајући им из корена речи, промењују их јоште и обичаји, у свакога народа, или начин изговарања речи, по броју и својствима његових азбучних гласића, по падежима, промени глагола, нагласцима

и сл: при чему клима, храна, начин живљења, и слично много имају утицаја.

У Европи грчки и римски су били два најважнија језика, док је све остало, по њиховом називању, било варварија, све док ослободивши се народи од јарма и њихове власти и њихових језика, нису почели у својим делима служити се сопственим својим језицима, и сматрали су их баш у оноликој цени као што су онима били њихови. Варварија! А како су то Грци и Римљани били нешто посебно у Европи? Слично првим европским одважницима у Америци и другде, шачице придошлица из југозападне Азије и из североисточне Африке; и други произишли кроз прве. А како је сва, бар јужна и средња, дотле већ насељена говорила Европа? И нису ли шачице оне, угњездивши се силом по југу, и нарастајући прибирањем житеља Европејских, морале прибрати и за језике своје речи, од многобројних оних међу њима и около њих житеља, који нису били ни Грци ни Римљани?

Полуострво, да речемо, Илирско добило је вероватно прве житеље своје пребачене из мале Азије, из даље околине Црнога Мора; као што је полуострво Италско примило своје најпре из поменутог Полуострва около Јадранског мора, и од другде са северне стране. Грци који сами задуго, и готово никад, нису имали свеопштега свога народнога имена, него колико државица, толико имена, оставили су нам из Мале Азије и из Полуострва Илирског од оних првобитних житеља толико, мало распрострањених, имена, да заиста могуће није узети их за имена толиких разноплемених и разнојезичних народа; тим боље, што истих имена било је и у Малој Азији и на Полуострву Илирском, као Дарданаца онде и овде, мисија онде, и две овде, и тако даље. Колико бих само о којечему овде решио, да нам је сачуван само један у гетском језику стих Овидијев, који је живео међу Сарматима, Бесима, Гетима, Мисјанима, Трачанима и другим! Сви ови народи, и с њима Тесалци, Македоњани или Мигдонци, Пеони, и сами зар Пеласти, Либурни, Илири и други ка западу и ка југу Полуострвљани, од којих су многи феничанске и египатске придошлице, прозване после Грцима, они су те староседеоце поразили и заједно с именима из сећања их избацили, велико је и јако сазнање, да су сви ти [староседеоци] говорили из почетка наречјима једнога истога за-дунавскога, у сва времена најраспрострањенијег језика. Сазнање ово обистиниће се, барем већим делом, и језик овај, панонски, сарматски, или скитски, као што је Скитија урачунавана била до самога мора Јадранскога, доказаће се, да је тај језик био, данас назван, словенски, ако Словени узмогну, као што је прилика да хоће, довољно речи својих да препознају у језику Хелена, којима је прво право име, по

Аристотелу, било Сели. И у доста оних речи, које су из грчког у римском језику, јасан је корен словенски. Само због веће давности, и због веће граматичке преиначености речи словенских у Грка, неголи у Римљана, биће их теже, него код ових последњих, разабрати и обистинити: неће их зар ни толико бити, колико у Римљана за надвлађивање утицаја близине Азије и Египта.

После именованих, изнад полуострва Илирског и Италског северно, великих древних народа други даље пред њима ка западу били су Келти, где Гали и Германи, и Ибери. Има писаца, који налазе, да су негда сви народи, од Галије до Тракије и са њом заједно, и из унутрашњости Сарматије до дна Италије, говорили наречјима једног језика. Каквога? Ми можемо рећи, Словенскога; јербо у оној тушти морао је заиста да се налази и овај до данас најраспрострањенији, кога сада словенски зовемо, језик, који ако су га Германи и други позаборавили, њихова штета. Но овакву древност језика нашега показују јоште и очевидни овде постојећи споменици — речи.

Превелика је штета ученому у Европи свету, што досадашњи његови повесници и језикосписатељи нису умели словенски, и што нису у делима својим мање презирали овај језик — или што је свету науке суђено било, после свих најкасније озарити Словене. Тако, жао је видети на пример, толике важне, узалуд положене, труде око доказивања настанка свих, једне по једне, речи језика римскога из грчкога. Поставши народом, како смо видели, по јужним крајевима полуострва Илирског Грци, пренели су кроз неко време насеља своја и језик и на јужни крај полуострва Италскога, и назвали тај крај Великом Грчком. Ово је, осим других мањих узрока, најсилније дејствовало к стварању у Италији новог језика, онога којим су настанивши се ту говорили Римљани. О древнијим (пре Римљана) житељима Италије, повести су нам оставиле много народних имена, и гдешто друго, из чега се боље уочава различитост тих народа од Римљана, него ли њихово сродство и првобитно својство. Међутим како се и то из повести зна, да су Италију први населили, из Илирика Сикули они који су придошли преко Јадранског мора, потом са северне и северозападне стране уваливши се Келти (Гали) и Ибери; довољно је сигурно, да у Италији [пре тога] старој није било онолико различитих језика, колико разноимених народа, или боље рећи, држава. У држави Латина, или Латској, званој Латиум (читај Лацијум), која је у ширем смислу, додуше сличних по једнакости језика, више обухватала државица, као и народа званих Волсци, Опичи или Ошти и други; или нарочито на тремеђи Латиума, Сабине и Етрурије, било је, где се је с мало славним почетком, кроз придошлице Грчке и кроз поколебање више оних народића, саградио

се и произвео позније превеликоименити Римски народ — што, осим подробних описивања, довољно се и осведочава једним стихом главнога римског песника: *Tantæ molis erat Romanam condere Gentem*, т.ј. Толикога подвига бејаше Римски саздати род.

Сад, ако је ово истина, то јест, да је народ Римски, а с њим и његов језик, из других скрпљен; или, да ондашњи разноимени у Италији народи нису говорили римски, до настанка Рима, и док нису од Римљана били покорени и са њима помешани; иако у језику Римљана наћи се може, као што може, велики број коренова речи из језика који данас зовемо Словенски: то признати ваља, да су речи те настале од тада покорених и измешаних са њима народа, и да су, по томе безспорно, ти народи морали бити истога рода и језика, који смо, после безбројних сличних уништавања од онда, ми садашњи, јоште толики, Словени. И то не значи овде мало, што у Римљана, новоскројеног народа, под чијим преовлађујућим именом су замукла и престала сва ранија имена Италијанских народа, само име Латина сачувало се до века с важношћу, и у чему? У називању њиховог језика, којим су говорили и с ревносном гордошћу називали сами себе народом Римским! Ваљда по томе, јер је код зидања и код првог насељавања и устројења града Рима највише било Латина. Од имена ових такође, а не од Рима, води се до данас у Словенских народа, та за Италију веле: Латинска, Влашка, и Лашка земља; а њени житељи Латини, Власи, Волоси, Лахи, Латсмани; премда су пређашњи житељи Италије шумом својим свуда раширени и међу Словенима су ипак већи утисак учинили под именом Римљана, него ли својим латинским језиком, при којем се увек зову Римљани. Рекао бих, да у томе Словени, јоште из древних времена, памте и познају нешто своје, и више поштују. И заиста, Влах, Власи, Латини, види се да настаје од: власт, властни, владика, као и Владини, од владати, од којег и Римско *Valere, validus, valde*. Ми знамо, како се **В** губи пред **Л** у сложеницама, кад се налазе на почетку речи **Вл**, на пр: обладати, облешти (обући – прим. Р.Д.), уместо: обвладати, обвлешти; а изван сложеница, на пр: Ладислав, Латско, наместо: Владислав. У Латско видимо, како и гласак **д** прелази у **т**. И, окончање речи је словенско такође, као и у Србин. Закључићу, [да] код Владин, није ништа ни страно, ни усиљено Латин; у којој [то] речи, у савршеној истоветности, чује се јоште и исто, овде и онде, над истим слогом нагласак: Владин, *Latinus*. Имамо у Словенских народа више сличних врло значајних имена, на пр: Пани, и Цари Јазици — *Iazyges Basillii*.

Из свега реченога до овде власни смо утврђивати, да је језик Римљана, смеса у њих згруваних народа, то је смеса из језика Грчкога, Словенскога и јоште одсјај некаквога језика, једнога или

више њих. Какви су ови последњи били, колико их је било, и колико је који учествовао у састављању Римскога језика, томе од сада остаје краћи и чистији пут, да се истражује и изнађе; пошто то јест тачно се одабере, што је од лозе Грчке, и пошто сазнало се буде, колико је ту Словенске наше горе листа, што идемо у овој књижици да видимо.

Илирскоме, Сарматскоме или Словенском језику у Римском, домишљали су се одавно не-Словенски писци, но то су чинили само по повестном умствовању, но с послем овим нису могли даље од очевидности; а неумевши Словенски, није било више [од њих] ни изискивати. Лане (1817.) у Милану Г. Хагер издавши, без имена својега, француско делце „Напомене о поражавајућој сличности, која се открива између језика Руса и језика Римљана“ јесте први странац, што га ја знам, који је посебно издао спис о садашњем стању Словенскога језика. Ово делце дође ми изненада у руке овде у Бечу, у Ц[арско] К[раљевском] придворном књигохранилишту, баш кад садашње моје [делце] доводих у ред ради печатања. Но, Г. Хагер, премда источних језика учитељ, нити мора довољно Словенин бити, нити може то такво право имати, када утврђује, да су ратови и освајања Римска била тобож кроз Дакију у стању да пренесу доста Римских речи ка Русима и ка северу, као што су, каже, то учинила ка западу. Он наводи, са натегом, до двеста примера, међу којима и сложених речи. Хвала му међутим за ревност ка нашем роду.

Словенски сами писатељи, и они, који су много пута највећим трудом размршавали настанак неких речи или личних имена, а која се налазе у Грчким и Римским књигама, из Словенскога језика, прилику имали — пак још бољу прилику и повод они, који су о древности језика Словенског, посебно и о његовој распрострањености по земљи писали — прилику, велим, и повод имали, прихватити се опширнијега упоређивања речи Грчких и Римских са Словенским, нису јоште до сада, колико је мени знано, мишљу посегли за тим намеравањем. А и боље, што нису сви они Словенски писатељи, који више не познају или не уважавају старога нашега чистога сада књижевног језика, без којег, радећи својеглаво или по калупу својих наречја, не би били много, ни језику Словенскоме, ни својој учености, причинили части. Г. Абат Добровски у Прагу, који, држећи се, као стабла или корена нашега Српског старог наречја, најпохвалније је потрудио се, и једнако се труди, о језику Словенском, и он, где се ради о упоређивању тога [језика] са Римским, види се његова претерана предострожност, и не потпуна решеност; не иде о томе много у ширину, и рекао бих, не [иде] од Словена (Сармата, кроз Латине) ка Римљанима, но обратно, држи да су прешле оне речи, што их је нашао једнаке код оба народа.

Једанпут за свагда треба, да се ми Срби, по оному „реци бобу боб, а попу поп“ не збуњујемо у називању горе реченога старог чистог језика, но да га зовемо **С р п с к и м с т а р и м**, и никако другојачије. Он је познат (кроз Свето Писмо) из срца полуострва Илирскога, где су после била српска краљевства и царства. Ја ово преимућство, премда онда општи беше заиста и Бугарима, и по свом Полуострву од Солунског недра и од Црног до Јадранског мора, како без сумње и задунавским разумљив Словенима, ка којима је у њему [језику] свето разблаговестило се Писмо, он ваља да се зове **С р п с к и м**; а јоште правичније зато, што нам уши и очи наше кажу, да је непосредно из њега извело се садашње наречје наше, и ничије тако му налик као наше. Ово ће моћи одрећи, ко узможе, да и садашњи римски (италијански) језик није најрођенији син староримског. Наше називање тога језика **С р п с к и м с т а р и м**, не смета нимало другим Народима Словенским, да га зову, ако пристојним себе сматрају, општесловенским, признавајући у њему општи најчистији корен и најлепше стабло свег садашњег Словенства: ми знамо, да је он највећма наш, и зато га не можемо не називати нашим.

Који мисле, што у много језика находи се из једнога у другом по неколико сличних, и једнаких, речи, да то може бити по случају, и по незаобилазној сили настајања сличних свуда у човечјим устима изговорних гласића: тима би се могло право дати. Који би, при више таквих речи двају језика, били истога мишљења, ти би се грдно преварили. Но, кад се негде у двама језицима нађе неколико стотина истоветних, првонасталих, речи, ту би било само безумље не утврђивати, да су такве речи у тим језицима, од њихова постојања, своје и опште..... Ових преко 700 речи (а могло би их се вероватно јоште која стотина напобирчити), што ми Словени за наше [речи] у латинском [пре]познајемо језику, нису само усамљене и без даљега расплођавања, но су све саме **к о р е н с к е** речи, које премного имају обилних својих **и з в е д е н и х** и **с л о ж е н и х** [речи] и у нас и у Латина, што показује њихову домаћост и овде и онде — домаћост на Тибру, на Дунаву и Волги, отуда [до] данас преко 3000 година! А о речима оваквога својства у Сарматској и у Латинској земљи, кад би се питало, из које су и у коју најпре дошле, природан био би одговор: Ваља да су дошле из оне земље, која је била много раније насељена; и увек врло многољудна, јер [је била] много већа; из које је друга [земља] и првобитне своје и много пута касније наново бројне добила житеље; и у којој исте речи с небројеним другим сличнога кроја и начина, јоште од онога доба до данас, састављају и чине општенародни језик. Заиста нико неће рећи, да су

Сармати чекали, да им Римљани дођу казати, како ће звати своје очи, уста, нос, уши, и сличне ствари прве потребе.

Поновимо к овоме, што рекосмо, следеће. Повест каже, да су у Италију првобитни њени житељи дошли из Илирије, овим редоследом: Либурни, Хенети или Венети. Сикули придошавши из данас називајуће Далмације, населили су, касније овако прозване државе: Умбрију Средњу, Сабину, Латијум, и све пределе после познате по људима под именом Ошти, Опичи, и Општи (Osci, Opici, Opisci?), од Тибра до источне обале Италије. Много је времена превалити морало, од доласка Сикула у Италију до насељавања њиховог све до дна ње, до настанка ту из њих разноимених малих народа и државица, и угашења имена њиховог у Италији, које се [име] с неким делом њих иселило, и до данас спасло се на тада од њих прозваном острву Сицилији. А колико се давно овај прелазак на Сицилију збио? По Хеланику са Лезба древном повеснику, од Тукидида и од самог Херодота, Сикули прешли су на Сицилију око 80 година пре разорења Троје, то јест 1364-те године пре Христа по Тукидидовом бројању година..... Према овоме, прва насељавања Грчка у јужној Италији (касније Великој Грчкој) збила су се, најбројнија, међу 750-том и 650-том годином пре Христа. У исто време зачели су се и Римљани, којих града Рима оснивање учињено је године пре Христа 754-те, и учињено [је] од дела међу горе именованих народа, нарочито Латина, који су сви већ дотле, грађанским владајући се уредбама, имали занате, уметност, и употребу писма!

Испитатељима језика то је обична мана, што лако падају у привиђења, и изливају нам изопачену другачију ученост о привиђењима. Ја ћу мојим читатељима само следеће припоменути, пак пустити, нека сами по својему знању и самостално о свакој речи суде и реше.

1. Речи Словенскога језика нису све имале случаја, да нам у старо - Српском наречју остану пописане: зато која се данас у општој налази употреби, ако и није овде написана, може древна бити реч.
2. Има, како Римски, тако и Словенски језик неких остарелих речи, које се само јоште у сложеницама чују, или им се од првог облика употребљава само по који комадић.
3. Неке, исте у Римском и у Словенском језику, речи удаљиле су се по значењу, но сродност њихових значења оправдава им опет њихова потпуна истоветност.
4. У неким, речима у Римском и у Словенском језику, налазе се гласови које су Римљани преместили; на пр: рамо, armus. Ово су Римљани чинили у неким и од оних речи, које су од Грка

присвојили. И ми сами чинимо то у нашим древним речима; на пр: кто, тко; все, све.

5. Неке, исте у Римском и у Словенском језику, речи имају овде или онде по који гласак више или мање; на пр: Рж-а, ærug-о; гнизд-о, nid-us.

6. У највише Словенских речи Римљани су заменили по који наш гласак каквим другим, а посебно где се у нас находило **ж, ш** и слична; како ће доле Речнички показати. Овако су поступали Римљани и с Грчким многим речима: и сама древна Грчка наречја писала су и говорила тако различито неке своје речи. А и Словени говоре и данас на пр: негде полк, негде пулк, негде плк, негде пук; тако и ношт, ноћ; длето, глето, и друго: .Амо спада и брада, brada, barba са сличним.

7. Има говорних гласића, који се зову сродни, и који често прелазе једни у друге такви су:

а) б, п, ф, в, у — b, p, ph-f, v, u.

б) г, ж, з; Римљани каткад мењају с за г

g и d за ж, h за з, g за к; а некад сасвим несродан и неприличан гласак свој за наш.

в) д, т — d, t; на другом месту t за ж.

г) к, ц, ч — c, q; на другом месту f за ч.

д) с, х, ш — s; другде с за с, и за х.

е) о, у, ы — o, u, y; на пр: дух, дохнут, дихати. У осталом, наши самогласници немају никаква правила у Римском језику, већ их Римљани премештају, сваки кад којим њиховим [самогласником] некад и консонантима / сагласницима. Уопште коренске речи се крајње мало заснивају на самогласницима, но све оне почивају на сугласницима а самогласници се узимају да служе ради лакшег изговора речи. Такође често m и n додавали су Римљани, као помагајуће гласиће, у нашим речима, где се у нас ти гласићи не чују.

8. Завршеци Словенских речи иду код Римљана по својству њихових падежа, глаголских промена и др.; при чему опет уочава се велика граматичка сличност са Словенима. И колико је год језик Римски, по преовладавајућем уделу Грчког [језика] у њему над Латинским или Словенским, истесан по граматички Грчкој, био је и остао опет увек веран латинскога језика природи, без ч л а н о в а изговаран, што је својствено само језику Словенском.

9. Речи неке које имају падешку и глаголску промену, треба каткад у уму провести кроз све њихове падеже и глаголске промене, и даље им сродство, да би се издвојио онај делић, који се најбоље преклапа у обадва језика.

Читатељима познаваоцима оба језика, о којима се овде ради, оволико, судим да је довољно, ако није и превише, за прегледати, како треба Речничих који следи, и за одобрити му, колико заслужи, наслов:

РИМЉАНИ СЛОВЕНСТВУЈУЋИ.

Acer, *cris*, *cre*, остр, а, о > оштар; *acies*, *iei*, острие > оштрица, ост > ости за рибе, осовина. — У више речи ми имамо гласак с, где Римљани [имају] с (ц, к). — **Acetum**, *i*, оцет > оцат, уметнуто изговорено, уместо осет или ост.

Aedes, *is*, здание, дом; од зид (зд) зда.

Aerugo, *inis*, ржа, рда, > рђа.

Aestas, *atis*, лето; *aestus*, *us*, врућина; обоје од жешти, жест --.

Affatim, *ad-fatim*, изобилно, од хват --.

Agnus, *i*, агнец; јагње.

Ah! ahu! ah!

Ai! aj! jaj! jaoj!

Alapa, *æ*, и *colaphus*, *i*, заушница; од звука, хлоп --, луп.-.

Albus, *a*, *um*, бел, а, о, одсјај од ал, а, о, оно што се види, говорећи о боји илити масти лица човечијег, бити бел, а, о бело - румен, или румено-бел.

Alveus, *ei*, жлеб; улеј или уље т. ј. пчелиња кошница или ладка.

Ambo, *æ*, о, оба, обе, оба; *m*, кроз нос, уноси се овде, као и у више речи, слично [тако] и *n*, ради неке лакости изговора, и ради благогласја > лепоте изговора.

Anguis, *is*, уж, врста змије.

Angulus, *i*, угол > угао; ћошак, буцак.

Antrum, *i*, пештера, вертеп > пећина; од нутро, недро.

Aper, *pri*, вепар, дивљи прасац.

A-perio, *is*, *ui*, *rtum*, *ire*, од-прети.

Arcus, *us*, лук, свод; од рог, по сличности кривине рога, у нашим кућним крововима зовемо и данас рогове; [који су] слични Грчком [слову]: *Λ*, какви су очекивано били првобитни сводови. И по изведеном глаголу *arceo*, *es*, *cui*, *citum*, и *ctum*, *ere*, не дати приступити, узбрањавати, одбијати као во рогом, види се, да је *arcus* Словенскога порекла, од рог.

Ardea, *æ*, еродиј, рода птица, премда данас *ardea* у нас зове се чапља, а *ciconia* рода.

Arduus, *a*, *um*, трудан, дна, дно > уморан, нарочито приликом пута или ходања узбрдо; од горд, а, о, : зри > види ага, под *argh*.

Aries, etis, ован, Руски баран.

Armus, i, рамо, раме.

Aro, as, avi, atum, are, орати.

Ars, artis, уметност, занат, свака вештина и окретност;
artus, us, уд, член > чланак, зглавак: обоје од верт--, врат--.

Arx, cis, острог, високо остражено > чувано место; сродно с ага, æ,
жртвеник, и уопште узвишено место, дакле гора.

Asinus, i, осел > магарац.

Astus и astutus, a, um, лукав, а, о; од остр, остроуман; постављајући да с
у acer стоји неправилно наместо првобитнога s, с.

At, но; од а, везник.

Atta, æ, име давано старим

.....

.....